

IRAZKINTZA

GURE KEZKAK

EUSKERAREN SOIN ETA IKURRAK GOI YAKINTZA

I kus ditzagun gaur euzkeraren soñu ta ikurrak zeintzuk diran; guztiz bearrezkoa zaigu batzuk eta besteak nolakoak diran eta alkarrekiko nola erabiltzen ditugun zeatzez ikusi ta begiratzea.

Izkuntza guztietan bezela gurean ere soñuak ditugu mintzatzeko ta ikurrak id azteko. Guziok dakigunez gizonen lenengoz mintzatzean bakarrik erabiltzen zituzten beren izke mendeetan barna alkarri itzegiteko ta nai edo bearr zuten guzia alkarri ere jakin-erazteko; gero egokia iruditu zitzaizen soñu guztiak ikurren bitartez adieraztea, ta orrela idazten asi ziran, eta lenengoz beren izkuntzak ao ta belarrien bitartez erabilli bazituzten bakarrik, arrezkero begien bidez be erabiltzen ari-izan ziran gero ta aundiagoa izan zan neurrian. Orrela gaur bi azpegi auetan aurkeztu ditekete arazo au: Soñuak ao ta belarrien bidean eta ikurrak begien bidean, bienganako alkartasun ederrean eta gogo-biziari laguntasun guztiz egokia ematen. Saussure'tarr Ferdinand izkuntzalari ospetsuak izkuntzaz ari dan bere idaztarian onela diño: "... soñua litzaren berezko aurkezpena da ...".

Orrengatik oso garrantzi aundia oartu bearr dugu euzkeraren soñu ta ikurrak aztertzean, ain zuzen gure izkuntza onen egitura obeki ikusi ta ikasteko, bera dan bezela begiratzeko ta bera, euzkal-eliztia, ongienik erabillita izan dedin. Goazen beraz azterketa ori al eta ondoen egitera.

Oarr dezagun lenengoz gure izkuntzan, berezkoak diran beste guztietan bezela, soñuak izan dirala lendabizi ta ikurrak urrengoak, ongi baitakigu gizonak milla ta milla urteetan barna beren izkuntzak itzegiteko bakarrik erabilli situztela, beraz soñuak soilki izan zirala. Gero, noizpait, idaztea otu zitzaizen eta ortarako ikurrak sortu edo egin bearr-izan zituzten; alakotz, auek ez tira iñoiz berezkoak izan aukerazkoak baño. Orrengatik ikurrak dira soñuak egokitu bearr zaizkienak, iñoiz ez auek ayei; soñuak ez dira aldatzen, ikurrak alda ditezke iritziaren arauz; beste aldetik ez dira izan berdiñak izkuntza guztietan eta oso ezagunak dira gaur erabiltzen diranak; ikurrak izkiak ere deitzen ditugu batzuetan, eta orr dauzkagu: later azko abedea, gerkerazkoa, ebreozkoa, eslabozkoa ta abarr; orra nola agertzen diran izkiak, ikurrak, ezberdintasun aundiaz eta orrela ikusi bearr berezkoak, berezkoak ez dirala aukerazkoak baizik.

Soñuak ikurren bitartez aurkezteko iritziak ez dira izan berdiñak, ez aldian ez eta aldean ere, ta orrengatik ortarako ikurr-mota batzuk ezagutzen ditugu, egun eta ondorioz abede-mota batzuk be dagoz izkuntzaetarako, guztiak gizonen autatuta izanik, inñundik ere berezkotasunik erakusten gabe, ta orrengatik ikurrak mendeetan barna aldatuak izan dira ta ba-liteke aurerantzean ere oindiño aldatuak izango dirala izkuntzalarien artean gaur arau bi auek onartzen dira naiz al-daketai buruz naiz ta, asmo orokarrean, soñu ta ikurrai buruz be: soñu bat adierazteko ikurr bat bakarrik izatea, ta ikurr bat ere soñu bakoitzarentzat autatzea be. Saussure'tarr Ferdinand jaunak onela diño izkuntzari buruzko bere idaztarian (23 orr.): "... izkuntzak asmo bakarr baterako bi

ikurr izatea iguintzen du ...". Ikus dezagun, arretaz, gure soñu ta ikurrak nolakoak ditugun.

Soñuak, ikurrak, izkiak bezela, bi taldeetan agertzen zaizkigu, ta onela deitzen ditugu; gediñak eta igidiñak; lenengoak bost dira: a, e, i, o, u, ta atsaren egozte bakarraz egiten ditugu oguztean; besteak, igidiñak, bi atsaren egozte edo geyago bearr ditugu oguzteko: b, be (b + e), k, ka (k + a), m, eme (e + m + e). Gediñak, beren artean, sei alkartze egiten dituzte: lau i'az: ai, ei, oi, ui, ta beste bi u'az: au ta eu; sei alkartze oyek bikonde deitzen ditugu ta oyetan agertzen dira oguzteari buruzko lenengo arauak, iru; auetxek: i'az amaitzen diran bikondeak, atzetik beste gedin bat artzen dutenean, i gediña **y** igidiñaz aldatzen da; e.b.: Bei + a = beya; odei + ek = odayek; urdai + a = urdaya; otoi + ak = totyak. Beste aldetik urrengo itz auek oguztean: Deya, Bizkaya, Badaya, amaya, Araya eta abarr, beti ta guztien aldetik, beren azken itzatala, **ya**, soñu igidiñaz oguzten da; orrengatik soñu ori ikurr igikiñaz, **y**, ere agerrerazi, ots, idatzi bear da, len aipatu dugun egokitzeagatik. Gaur egun eta aspaldian be orren aurkako jokera onartu da, i gediña erabiltzean, eta arritzekoa da gureztat, Azkue, Orixe ta beste izkuntzalari aundiak okerr ori egiten azaltzen zaizkigula; Olabide'k, ostera, oso ondo gordetzen du arau ori beti, **y** igidiña erabiltzean. Eta nik neuk be, nire lenengo eliztian, okerr ori bera egin nuen, lenengo ikaskayan araua ematen nuen eta gero edazti osoan arau ori guztiz aiztuta geratzen zan; geroko beste eliztietan okerr ori zuzendu dut, nire ustez egokia dan iritziaz.

Bikondeetarako beste bi arau auek dagoz; i'az amaitzen dan bikonde batek **n** bat artzen badu ta onen atzetik gedin bat gañeratu ezkerro, n'a ñ biurtzen da ta esandako **i** ori kendu ala jarrai diteke; e.b.: arrain + a = arraña edo arraiña; artzain + ak = artzañak edo artzaiñak; zurtoin + a = zurtoña edo zurtoiña; eta abarr. Beste araua, onen antzekoa da, onela: i'az amaitzen dan bikonde batek **1** bat artzen badu ta onen atzetik gedin bat gañeratu ezkerro, i'a **ll** biurtzen da, esandako **l** ori kendu ala jarrai ditekela; e.b.: orail + a = orala edo orailla; eraboil + a = errabola edo erraboilla

Sta Z soñuak, beste soñu guztien artean, alkarretik oso urbil dagozelako ta erderaren eragi-penagatik, oso zabaldua dagoen okerra sorrerazi dute, ta askotan bigarrenaren orde lenengoa ikusten da erabiltzen. Bata ta bestea ez dira zallak oguzteko, baña esandako urbiltasunagatik nastuta bezela agertzen zaizkigu. Erderaz ezta gertatzen orrelakorik eta bi soñu oyek oso ezberdiñak dira; erderaz Z soñua S aldean gogorra da, ta euzkeraz, alderantziz, S'a agertzen da bestearen gogorra bezela; beraz, Z soñua euzkeraz beti biguna da ta, jakiña, erdal adikin barentzat S'az artzea bidezkoa da Ori dala-ta **zu** itzatalaz amaitzen diran abizenak erdeldunek beti su'az egiñak bezela artzen dituzte, ta ortan ere, askotan bezela, euzkaldunek erraz amor^o egiten dute ayek bezela jokatzeko, beren aldetik ori egitea okerra dala oartu gabe. Guztiz zabaldua dago okerr ori, itz askotan agertzen danez, eta orrengatik bi soñu oyek ondo oguzteko irakasi ta ikasi bearr-izango lirake lenengo ikastoletan asi-ta.

Itz batzuk agertzen dira, batzuetan S'az eta besteetan Z'az idatzita, e.b.: asi ta azi, aske ta azke, usi ta uzi, isi ta izi; ta oyetan beren zentzuna ez da berbera, beraz zentzuna zein dan ikusi bearr da aurretik izki bat ala bestea erabiltzeko. Lenengo bi bikondeetatik etorrira, beste itz auek be dauzkagu: asiera ta aziera, askatasun eta azkatasun, eta auetan ere itz bakoitzak bere zentzun berezia du, ta ezin izan diteke berdin bata edo bestea erabiltzea, bakoitza bere zentzun berezirako baizik. Noski, zailtasun bat dugu ortxe, gure ustez, euzkeran oguzteko dagoen bakarra; orretxengatik oso egokia izango litzake gurean txikitatik naste ori ikustea ta ezberdintasuna ondo ikastea ere.

Naste ori dala-ta eztabaida bat sortu da gurean, euzkera itzari buruz. Nola idatzi bearr da itz au, S'az ala Z'az?; emen agertzen dan **z** ta **k** alkartzea beste itzetan be ikusten da: Gipuzkoa, Bizkaya, Amezkoa, eguzkia, dauzka, Azkue, azkarr eta abarr, eta -zko atzizkia egiñak dagozen besteak: urrezko, zilarrezko, zurezko, ta beste asko; **Z** ta **K** alkartze ori ez ote da euzkera itzan ikusten dan berbera?; orduan bidezkoagoa dirudi euzkera ere Z'az esan eta idaztea. Ba-dagoz, ala ere, z ta k oyen ordez **s** ta **k** daramazkiten beste itzak: asko, neska, noski, aski, seaska, ta beste batzuk, eta auek beti S'az esan eta idazten dira; oyetan bezela erabilli bearr al da, euske-

ra, onela S'az? Ondo aztertu bearr-izango litzake arazo au, ta ene aldetik Kardaberaz aldizkarian, 3'gnean, 1974 urtekoan ortarako zer egin liteken adierazten genuen.

S ta Z'tik sortuak bezela ba-ditugu beste bi soñu auek: TS ta TZ, eta auen artean ayen arteko korapilloa bera agertzen da Soñu bereziak ditugu auek, españeraz eta parantzeraz ezagutzen ez diranak, eta orrengatik, Azkue'k bere iztegian esaten duenez, bi soñu oyek TS ta TZ izkietaz adierazteko Euzkadi osoan ontzat artu da

Ba-dago beste ikurr bat, H'ta berari buruz iritzi guztiak ez dira berdin; ikur bat diñogu, ez soñu bat, egitan, Azkue'k eta Saussure'k diñotenez, H'k soñurik adierazten ezuelako otsa baño, ta orrela da zalantzik gabe. Ta soñuak ditugu oguzten diranak, ez otsak; orrengatik H oguzten ez dala esan bearr dugu; beste aldetik itzai ez die zentzunik ematen, eta ondorioz ezertarako ez dan ikurra bezela ikusi bearr da Aipatutako ots ori aideak egiten du birikaetatik sortu ondoren eztarritik igarotzen danean; edonork egiztatu dezake au berarengan erraz eta orrengatik arritze-koa da oriaz gure Erri'an guztiok batera ez etortzea; alakotz bidezkoa izango litzake alperrikako ikurr ori iñoiz aintzako-tzat ez artzea Gaur erabiltzeko gogoia ikusten da sarri, baño ortan lera itunak ari diralakoan gagoz.

Ez dugu uste gure izkuntzan soñu ta ikurrai buruz beste korapillorik dagoela; ta dagozenak ez dira agertzen ebazkizun aundia bezela, ta orrezaz guztiok batera etortzea ez dirudi gauza zalla izan bearr danik; ortarako, geron iritiz, lerak eta aurre-iritziak alboratzea da egin bearr dan lan bakarra Euzkera ta Euzkadi'ganako maitasuna ta gure izkuntzak eta gure Erri'ak bearr dutena bakarrik begiratzea izan diteke ortarako bide agokia, bide bakarra ere apika, ta guziok egin bearr dugu alegin aundiena lenbailen orela gerta dedin. Egiatzko euzkal-abertzaletasunak orixe eskatzen digu guzioi ertsiki.

Urrestarazu'tarr Andoni

II

GOI-YAKINTZA'RUNTZ URBILTZEKO NAYEAN, EUZKERAZ EGINDAKO URRATS TXIKIAK:

I. BIZIA

er ote da Goi-Yakintza? Zer begiraten du? Zer aztertzen du? Zer ikasten du? Zertarako ote bere yardunbidea?

Lenengo galderari erantzuteko, orokarra dan mallean, guziek ao batez onela esaten digute Goi-Yakintza zer dan:

Izakien izaera, zeindasun, zio ta ondorioak aztertzen dituen yakintza.

Yakintza onen zati berezia, garrantzidunena ta bere asikera izanik, Aurre-Yakintza dugu, ta bereziki lendabiziko ta orokarrak diran asierak aztertzen ditu. Beraz, ba-dirudi Goi-Yakintza'ri buruz ari-izateko, zati berezi orrezaz yardutea oso egoki ta bearra izango dala

Jakiña, gure asmoa, orrezaz erabilliko dugun guzia, gure adimenaren mugaetan zedarriturik, euzkeras egin nai dugu, euzkeraz oldozten, euzkeraz gogoetatzen, euzkeraz begiraten eta euzkeraz aztertzen ari-izatea da Ez dugu uste ori egitea erraz izango zaigula; alde batetik gure gogo-lantze guzia, naiz eta txikia izan, erderaz egin bearr-izan dugulako; bestetik, gure gogolantze orlan Goi-Yakintza'ri buruz iñoiz ezertxo ere ikasi ez dugulako; gañera, gai onezaz eztagu euzkeraz ezer egiña ote dagoen, eta egon ezkeru eztugu ori ezagutzeko aukerarik izan. Alakotz, ez-ikasi ta ez-jakiña bezela ari bearr-izango dugu; azketsi bekit nire ausardia orrela ari-izateko, baño euzkerak berak lan orlan yarduteko, apika, bere bide bereziak emango dizkidalakoan nagoelako, bekokia dut zera orlan sartzeko.

Noski, Aurre-Yakintza Goi-Yakintza'ren aurrekoa bada, beratzaz yarduten asteak ezinbestekoa dala dirudi. Ekin dezagun, bada, orrela

Esan dugunez, Aurre-Yakintza, lendabiziko ta orokarrak diran asierak aztertzeo yakintza dugu; ta orrela izanik, bidezkoa zaigu lendabiziko asierak eta asiera orokarrak zeintzuk ote diran galdetzen

Enurarik gabe, lendabiziko asierak ere ez dituzte guziek berdin ikusten; eta gutxienez, berdinak ez diran bi azpegi auek dagozela autortu bear-izango dugu: Sorkundea ta Aldakundea. Ez dugu gurean zalantzik lenengoa onartzeo ta bigarrena astantzeo. Sorkundea'n agertzen dan lenengo agerpena BIZIA da, agiri-agirian; eta geron aldetik siñestunak geralako, BIZIA Yainkoa'k sorrerazi duela egi-egitatzat dugu, guretzat egi aundiena Yainkoa ba-dala ta betikoa ba-dala autortzea dalako; ta orrengatik bakarrik, beste karirik billatu gabe, Yainkoa Bizi'aren iturburua bezela ikusten dugu.

Alaz ere, bigarren azpegia ere zerixobait begiratu bearr dugu, zergatik onartzen eztugun azaltzeo bederen. Aldakundea onartzen dutenek BIZIA gai'tik sortzen dala bayezten dute; ta sortze ori azaltzeo, onela gogartzen dute, batzuen batzuek beñepein: Bein, zeatzez noiz izan ote zan esan eziñean, zibizki bat (ba-dakigu zibizkia zer dan: azke bizi ditekengorputz baten zati txikiena, bera kizi batzuen bidez egiña izanik) kizkin bat biurtuta izan zala. (Kizkin bat ere zer dan ikustekoa da, ta onela diñote jakitunek: Bizi danaren oñarrizko izagaya); beraz, kizkin batean ba-dago bizi, ta biziaren lenengo aztarna bezela begira dezakegu.

Orrela, zibizki (bizi gabeko ekaya) batetik, kizkin (bizidun) era egiña izan ornen zan biziaren lenengo urratsa. Baña nun, noiz, nola ta zergatik eman zan urats ori?, ain garrantziduna agertzen zaigun urratsa? Nolako ekayarena izan zan zibizki ori? Zibizki bakarra izan al zan aldatua izan zana? Zergatik ekai batean zibizki bat bakarrik (orrela izan bazan)? Zergatik ez beste ekai baten beste zibizkiren bat? Zein ekayarena izan zan aldatutako zibizkia? Noiz gertatu ote zan aldaketa ori?, bein bakarrik? Ekai batean eta

bein bakarrik ori gertatu bazan, zergatik ez ekai bertan beste zibizkiak beste ainbeste ez egin? Nola eman zan urrats aundi ura? Zergatik jazo zan ura? Zergatik ez zan berriro ekai be-rean edo beste batean?

Oso ospetsua dugun Teilhard de Chardin'ek bere "Giza-agerkizuna" idaztitan, 369'gn. orrialdean onela diño: "Aspaldidanik Gizona ez da aldakeraz igitzen, iñoiz igitu baldin bada". "Gugan, Gizonak ororen zentzuaren eraren batek oindiño eusten dio - bizi-aldakundea osotzen du". Orduan, aldakundea gizona agertu zanean amaitu al zan?, eta nolako gizon-malla izan zan ura?, eta zergatik orduan?

Amaika galderak sortzen dira, ala bearrrik, urrats orri buruz. Ba al dagoz galdera oyetarako erantzun egokiak?; geuk bederen eztitugu ezagutzen, eta ez dugu ikusten Aldakunde'rako argi-biderik. Azkenez ortan ere siñistea al da egin bear dana? Eta siñistu bearr bada, bidezkoago deritzaigu Sorkundea'n siñistu. Utzi dezagun, orrengatik, alboratua Aldakundea'ren asmoa, ta goazen Sorkundea begiratzen.

Alakotz, Sorkundea'n ikusten dugu BIZI'aren asiera; ta Sorkundea'ren egillea Yainkoa izan zala siñisten dugulako, Bera da, zalantzik gabe, bizi'aren asiera, egiazko asiera. Orra orr gure oñarri sendoa.

Aztertu dezagun orain, Bizia nun, nola ta norengan ala zeñengan sortzen dan. Ludi ontan bitarikoak ditugu bertan dagozen guztiak: bizidunak eta bizigabeak; bigarrenak gauzak dira ta biziari buruz ezer ez. Ori dala-ta, bizidunengan agertzen dan bizia da begiratu bearr duguna.

Kizki batean lengai batzuk ere ba-dagozela esan dizaigukete, ta egia da; arestian idoro diranak: proton, neutron eta abarr, eta oyetatik indar aundia irten ditekela ere; baña, ori dala-ta, auxe galde dezakegu: Indarr ortan bizirik al dago? edo: Indarr ori bizia al da? Ez, geron ustez, ortan indarr bat baño besterik ezta; sutan, urtan, aidetan ere ba-dago indarren bat, baña bizirik ez; orobat gertatzen bide da kizkian.

Orrengatik BIZIA bizidunengan bakarrik agertzen dala bayeztu dezakegu; beraz orixe dugu azterizeko bakarrik.

Biziaren asmo orokarra bizidun guziaz dagokien arren, bizidunengan ikusten dan bizia ez da guziengan berdin, eta aldakuntza aundia oartzen da zentzungabeetan dagoena zentzundunengan agertzen danarekin erkatzen badugu; aundiagoa oindiño bi oyek gizonagan dagoenarekin erkatu ezkeru.

Noski, bizidun guziok jayotzen gera, azten eta iltzen ere; ortaz guziok bat gera, berdin; baña belarkiak ez dira ibilpidedunak, abereak eta gizona bezela; alakotz lenengoak eta besteak alkarri buruz oso ezberdiñak gera ta bizia ezta, neurri osoan, berbera oroengan. Orrengatik lenengoak albora ditzakegu, besteak begiratzeko; baña abere ta gizonaren biziak ere, alkarrekiko urbiilago egonarren, oyek be ez tira berdin, gizona adimenduna dalako ta mintzatzen dalako. Orrela izanik, beraz, abereak ere alboan utzi ditzakegu, gizonaren bizia bakarrik azterizeko, gizonarengan bizi osoa dagoelako, ta osoa ikusi ezkeru, bere zatiak be ikusita geratuko dira, ots, gizonaren bizia begiratzean beste bizidunena ere oartuta geratuko dalako.

Orrengatik, goazen gizonaren bizia arretaz aztertzer, beragan eta bere baitan bedegarrak diran azpegiak ikusten. Arean, ba-dago gizonarengan, abereengan eta zentzundun guziengan dagoen bizi-mueta bera; jakiña, zentzundunak geran guziok ikusten, entzuten, usaintzen, gozatzen eta ikutzen dugu, baita konormen eta konorpenak be ba-ditugu; ots, soñari dagozkion almenak, eta guzti oyek gorpuz-bizia osotzen dutela oartu bearr dugu. Itz batean, gorputz-bizia zentzundun guziena da, zalantzik ez ortaz.

Baña gizonak ba-du beste zentzundunak eztutena. Gizonak adimena du ta oldozmena edo gogamena ere, bai ta oarmen, oroimen, naimen, ikasmen, gogoramen, ezagumen, ulermen, burutamen, egiztamen, asmamen, arkimen, aztermena be; ta guzti oyek gogo-bizia osotzen dute.

Alakotz, ba-ditu gizonak bi bizi-mueta; bata bere gogoan, bere baitan dago, bestea gorputzean, beregan eiki; ta biak alkarturik gizonaren bizi osoa burutzen dute. Ta bi bizi-mueta oyek alkarrenganako jokatzen dute, gogoarena nagusia izatean.

(jarraitzeko)

Urrestarazu'tarr Andoni

AITA SANTI ONAINDIA OMENDUA.

Zenbaki au kaleratzeko gertu egoala, Bizkai'ko Aldundiak, "Andres Mañarikua" saria, aurtengoz, gure batzarkide dan Aita Santi Onaindia'ri emon dautsola irakurri dogu.

Gaurkoz ezin dogu besterik esan Euskerazaintza'ri be ornen egiten dautsola onelako izendapen batek baiño, eta anaitasun zintzoan ospatuten dogula gure lankide aspergabearren goizeaupidea, beretzat eta guretzat lanean jarraitzeko arnastzat artuaz.

(Jarraitzeko)

Anes Arrinda